

Universiteit
Leiden
The Netherlands

On the nature of the right to resist: a rights-based theory of the ius resistendi in liberal democracies

Claret, F.

Citation

Claret, F. (2023, September 7). *On the nature of the right to resist: a rights-based theory of the ius resistendi in liberal democracies*. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/3638809>

Version: Publisher's Version

License: [Licence agreement concerning inclusion of doctoral thesis in the Institutional Repository of the University of Leiden](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/3638809>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Samenvatting (Summary in Dutch)

Uitingen van ontevredenheid, oppositie en verzet zijn gemeengoed in de straten van Europa, de VS en andere plekken die we nog steeds kunnen kenmerken als liberale democratieën. In toenemende mate reageren overheden hardhandig, met gebruik van het gehele staatsapparaat, de politie, de rechterlijke macht, en de media om te reageren op publieke zaken die als bedreiging voor de status quo worden gezien, of slechts als overlast voor de veiligheid en orde.

Op academisch niveau hebben de meeste wetenschappers hun aandacht gericht op het definiëren van de verzetsdaad met betrekking tot haar publieke uiting en haar politieke functie. Rechtsgeleerden hebben getracht om het verzet te onderzoeken in relatie tot de plicht de wet te gehoorzamen terwijl ze geweigerd hebben om de wettigheid ervan te erkennen door te bepleiten dat liberale democratieën al voldoende kanalen voor politieke participatie bieden. Dit proefschrift dicht de kloof tussen degenen die obsessief gepoogd hebben om verzet als politiek fenomeen te definiëren en degenen die het afwijzen als een louter morele claim. In plaats daarvan richt het zich op het element dat een uiting van verzet zijn universele aard verleent: zijn waarde als recht.

Mijn hypothese is dat het mogelijk is om een universele, op rechten gebaseerde theorie van het recht op verzet te formuleren door middel van juridisch onderzoek. Deze bewering is gebaseerd op de stelling dat, omdat het *ius resistendi* de verzetten belichaamt die inherent zijn aan de politieke orde, die op hun beurt de structuur van het recht vormen, we de normatieve waarde ervan kunnen afleiden uit de machtsdynamiek die de orde in positieve zin herschept, of die het inperkt door politieke en andere narratieven. Het begrijpen van het *ius resistendi* is derhalve onmogelijk zonder de verwerkelijking van de macht in het *ius politicum* te begrijpen, de ruimte waar rechten gecreëerd en betwist worden. Ik stel dat het *ius resistendi* het element is dat de krachten verbindt die botsen wanneer macht uitgeoefend wordt, omdat het poogt de kloof te dichten tussen de verwachtingen van de geregeerden en de werkelijkheid van de heerschappij.

Aan de hand van historisch onderzoek worden in dit proefschrift de externe ijkpunten geïdentificeerd die noodzakelijk geacht worden om de legitimiteit van elke uiting van verzet in de Westerse traditie na te gaan; voor degenen die zich verzetten, om hun trouw aan de fundamentele waarden van de ideologie (het hogere recht) te laten zien, en voor de staat die niet aan verzet wordt onderworpen, om zijn verplichtingen na te komen met name in het nastreven van het algemene goed en de verdediging van fundamentele rechten. De geschiedenis helpt ook om de functies die wetenschappers traditioneel aan het recht op verzet toegekend hebben te onthullen: de macht in het oog houden, het beschermen van de

(constitutionele) rechtsorde, en het blootleggen van het ware karakter en de waarachtigheid van het systeem. Ik stel echter dat de belangrijkste functie het veroveren van nieuwe normatieve ruimtes is, die normatieve claims, die inherent of latent aanwezig zijn in praktijken en overtuigingen van de samenleving, overstijgen, maar die een doelgericht maatschappelijk engagement vereisen om verwerkelijkt te worden.

En toch, ondanks zijn verschillende functies is de aard van het *ius resistendi* door de geschiedenis heen onveranderd gebleven. De externe politieke uitingen van het recht op verzet zijn in de loop der tijd veranderd, hun performatieve kenmerken zijn aangepast zoals ook de staat en het rechtstelsel het gebruik van dwingende maatregelen hebben aangepast om op bepaalde uitdagingen te kunnen reageren. Deze externe manifestaties bepalen niet de aard van het recht van verzet, maar zij kunnen de normatieve en performatieve waarde ervan kwalificeren afhankelijk van de context van hun verwerkelijking.

Tijdens het historisch onderzoek lijkt ik een zekere contractualistische visie op de samenleving te verdedigen. Ik betoog dat het recht op verzet zijn sterkste legitimatie grotendeels vindt in de Verlichting, in de ideeën van *liberté* en *égalité*. Als er instemming was gegeven aan de heerser, kon die instemming weer ingetrokken worden. Echter is het idee achter deze benadering ogenschijnlijk misleidend. Het dient ter bevestiging dat zij die het contract hebben uitgeroepen en ermee ingestemd hebben, ook altijd degenen zijn geweest die hadden wat Costas Douzinas “het op recht op recht” noemt (Douzinas 2014b)P165). De gedepersonaliseerde soeverein is de uitdrukking van de dominantie van een systeem zonder gezicht waartegen het moeilijk is om zich te verzetten en verantwoording te vragen. Het ligt in de aard van de mens om verplichtingen die buiten zijn wil liggen te bevragen, maar het ligt ook in zijn aard om te onderzoeken of het zich schikken aan die externe verplichtingen de politieke, morele, sociale of fysieke overleving van hem of zijn groep kan schaden. Achter elke uiting van het recht op verzet zit een rationele berekening van macht, niet alleen dogmatische rechtvaardigingen over contractuele verplichtingen.

Deze berekeningen kunnen alleen gemaakt worden tegen een specifieke normatieve orde die wordt gevormd door de ideologie (de Grundnorm), het basissysteem van waarden en ideeën die de rest van het systeem zijn legitimiteit verschaft en die een “waardeschaal” vaststelt om de waarde van sociale en culturele objecten, waaronder rechten, te bepalen. Door een beroep te doen op de ideologie verzet men zich tegen afwijkende macht, met name in de vorm van het betwisten van de legitimiteit van de wet die de manifestatie van die macht vertegenwoordigt. Het is door het onderzoek van de rol van ideologie als Grundnorm dat men tot de conclusie komt dat recht en politiek onlosmakelijk met elkaar verbonden zijn als uitingen van macht.

Ik onderzoek het concept van recht door de lens van de structuur van ideologieën. De analyse richt zich op drie elementen: 1) de epistemische aard van het recht, dat wil zeggen, zijn oorsprong, 2) de genetische redenen waardoor mensen de moraliteit (of de legitimiteit) van het recht bepalen, en 3) de functionele aard die bepaalt in welke mate het recht bijdraagt aan de reproductie van sociale vormen van regeren. Met andere woorden, de rol van de democratie in het handhaven van de status quo. Het doel van het onderzoeken van het *ius resistendi* door deze lens, in zijn juridische dimensie, is om tegenwicht te bieden aan de anti-juridische wending die het recht op verzet en zijn voorstanders berooft van een indrukwekkende verdedigingslinie (Scheuerman 2015)P427). Ik belicht het positieve karakter van het recht op verzet (dat in minstens twintig procent van de grondwetten ter wereld, waaronder de Duitse en de Franse, is belichaamd), en toets het aan enkele van de gangbare rechtstheorieën die in de Westerse rechtstheorie de normen leveren voor de constitutieve kenmerken en noodzakelijke eigenschappen die rechten moeten hebben.

Deze analyse brengt mij tot de conclusie dat het recht op verzet inderdaad een claimrecht is, een recht dat het vermogen van de morele kracht van de claim draagt, van het normatieve en performatieve gewicht van de rechten die de manifestatie ervan mogelijk maken, en de kracht van het politieke, sociale of culturele belang van de externe uitdrukking ervan, met andere woorden, zijn functie. Het *ius resistendi* levert de ontbrekende normatieve waarde in de structuur van rechten die anders onvolledig zou kunnen zijn en bepaalt de mate waarin rechten en principes van de kern zijn losgemaakt. Het *ius resistendi* is een recht dat voortbouwt op de eigenschappen van het natuurlijke verschijnsel van verzet en is zowel een natuurlijk als door mensen gemaakt concept. Het heeft een juridische structuur en een plaats in de rechtsorde. En terwijl mensenrechten meestal gaat over het recht van mensen, is het recht op verzet een recht dat inherent is aan de politieke aard van de persoon, niet aan haar menselijke conditie.

Een primair, onbepaald recht, het *ius resistendi* belichaamt het Arendtiaanse recht om rechten te hebben, het recht om in de polis te blijven zolang er een wil is, een politiek engagement dat van "een" recht op verzet "het" recht op verzet maakt. Een individueel recht van collectieve expressie dat de *akrasia* van de mensen doorbreekt en hun soevereiniteit herstelt om wetten te maken over hun eigen omstandigheden en te beslissen over de uitzondering, of over de uitzondering boven de uitzondering. En toch, paradoxaal genoeg, kondigen we onze bereidheid om afstand te doen van onze constitutieve macht als aan bepaalde voorwaarden voldaan is aan wanneer we het recht op verzet doen gelden. Het *ius resistendi* stelt de democratische orde niet ter discussie maar biedt ruimte voor voortdurende onderhandelingen en erkenning tussen de constitutieve en de geconstitueerde soevereiniteiten.

Voor het liberale systeem is er naast politieke opportuniteit duidelijk geen juridische rechtvaardiging om het *ius resistendi* de status van een recht te ontfangen. En ondanks deze hardnekkige afwijzing wordt de betekenis van het recht op verzet in het systeem duidelijk door de inspanningen die de staat laat zien om het teniet te doen. Het is een niet-juridisch recht dat vanwege zijn politieke aard strafbaar is. Het bestraffen van ongehoorzaamheid dient om bepaalde soorten gedrag te veroordelen maar het dient vooral om te bepalen welke dreiging door de dominante krachten worden opgemerkt en wat de officiële grenzen van tolerantie zijn. Het liberalisme houdt zich niet bezig met individuele uitingen van vrijheden (of van afwijkende meningen) die kunnen worden vervolgd en gecontroleerd, maar het is bang voor collectieve uitingen van rechten. Door het collectief (als politiek lichaam) te ontbinden en om te zetten in een cluster van individuele handelingen die effectief vervolgd en bestraft kunnen worden, tracht de liberale orde een afschrikkend effect te creëren bij degenen die zich durven te verzetten. Dit alles in de naam van veiligheid en andere commodity-rights die de standaardmaat zijn geworden die de liberale orde heeft aangenomen om de legitimiteit van haar daden en de rechtmatigheid van haar concept van vrijheid of rechtvaardigheid te rechtvaardigen.

De twee fundamentele elementen waarop moderne democratieën steunen, de koppeling van de concepten van legitimiteit en legaliteit, en de samenvoeging van de noties van de verplichting om de wet te gehoorzamen en het zijn van een goede burger, worden sterk betwist. In mijn werk heroverweeg ik de noodzakelijke voorwaarden om een democratie te doen bloeien door een quasi-ideale theorie op te stellen die waardigheid en rechtvaardigheid als de morele fundamentele van orde en vrijheid samen met de rede als de centrale waarde van een democratisch opgevatte politieke theorie beschouwt en de beginselen van de democratische praktijk (verantwoordingsplicht en erkenning) als het performatieve voorkomen van de democratie in overeenstemming met haar fundamentele waarden beschouwt. Legitimiteit staat niet op gespannen voet met wettigheid.

Ik stel de traditionele liberale interpretatie van rechten ter discussie en ontwikkel een bredere opvatting, waarin rechten een bestanddeel zijn van de genetische redenen die de democratische orde haar waarde verlenen en waarin het principe over de correlatie tussen rechten en plichten bestaat, maar slechts een deel is van wat een recht definieert. Mijn theorie van het *ius resistendi* in liberale democratieën draait om een bredere opvatting van rechten, een waarin er geen verborgen rechten zijn en waarin gereserveerde Lockeaanse rechten altijd aanwezig zijn in een systeem dat zich zonder die rechten niet volledig kan verklaren. Mijn bredere opvatting van rechten kan misschien de onnatuurlijke kloof tussen juridische, politieke, morele en sociale incidenten overbruggen en ze presenteren als een samenhangende uitkomst van een bepaalde claim, met andere woorden, waar de bewering van het *ius resistendi* een normatieve, sociale en politieke functie kan vervullen die het

potentieel van het streven verwerkelijk tot de zekerheid van de actualiteit en verdere erkenning van rechten mogelijk maakt.

